

Afrikanyň gapylaryny kolonizatorlara açan musulman patyşasy: Ahmet el-Mansur

Category: Kitapcy, Medisina, Taryhy makalalar

написано kitapcy | 26 января, 2025

Afrikanyň gapylaryny kolonizatorlara açan musulman patyşasy:

Ahmet el-Mansur AFRIKANYŇ GAPYLARYNY KOLONIZATORLARA AÇAN MUSULMAN PATYŞASY: AHMET EL-MANSUR

Surat: Patyşa Musanyň kerweni

Ahmet el-Mansur ýer ýüzüniň iň göydük ruhly patyşalatynyň biridi.

Marokkoda patyşa bolan Ahmet el-Mansur ahlaksyzlygy we yslamyň şol wagty iň uly duşmanlary bolan portugaliýalylardyr ispaniýalylar bilen hyzmatdaşlyk etmegi Stambuly ynjalykdan gaçyrdy. Osmanly patyşasy syýasy taýdan mynapyk ýolbaşça

hetdini tanatmak üçin Gylç Alynyň serkerdeliginde flotiliýa ugratdy.

Ahmet el-Mansur

Ahmet el-Mansur dürlı sowgat-peşgeşlerdir ýalbar-ýakarmalar bilen osmanly patyşasyndan ötünç sorap, janyny halas etmegi başarypdyr. Bu mekir patyşa Osmanlynyň bar ýerinde Afrikanyň Ortaýer deňzini erňekleýän ýerlerinde özüne hezilllik bolmajagyna düşünip, gözünü dünýä taryhyň iň baý patyşasy Mansa Musanyň nesilleriniň höküm sürýän ýurdy bolan Songaý soltanlygyna dikdi.

Tutuş Songaý soltanlygy özünü Allanyň ýoluna we Gurhanyň görkezen prinsiplerine bagış eden ajaýypdan ajaýyp ýurtdy. Bu ýurduň ilçileri her ýyl Stambulda osmanly patyşalary tarapyndan myhman alynardy we hormat-sylag edilerdi. Songaýlylaram açgöz ýewropaly basybalyjylary Demirgazykda özlerinden daşda saklayandyklary üçin osmanlylara minnetdarlyklaryny bildirerdiler.

Stambully ulamalar Gurhan okamagy sungat derejesine ýetirmekde meşhurlyk gazanan afrikaly garaýagyz musliman doganlaryna hormatlary çäksizdi, songaýlylaram öz gezeginde osmanly patyşasyny iň ýokarky ýolbaşçylary hökmünde görýärdiler.

Ahmet el-Mansur Osmanlydan janyны halas etmek üçin akla-huşa gelmejek pikiri oýlady. Onuň neti Songaý patyşalygyny talamakdy! Üstesine ol muny ispan esgerleri we ýaraglary arkaly amala aşyrmakçydy. Günbatarlylaram Mansa Musanyň Mekgä haja gidip geleni bәri Afrikanyň içlerine eýdip-beýdip sümülmegiň hyýalynda gezip ýordi. Indem hut musulman patyşasy günbatarly basybalyjylara gapylary öz eli bilen açmagy teklip edýärdi.

- **Mansa Musa we onuň haj parzyna gidip-gelşi**

Doly ady Mansa Kanku Musa Malide 1312-nji ýylda tagty eýelände Mali üçin taryhyň akymy başga ugra akmaga başlapdy.

Musa tagta geçen badyna serkerdesi Saran Mandian bilen birlikde Afrikanyň birnäçe ýurduny basyp alypdyr. Çeşmeleriň habar bermegine görä, hökümdar Musa az wagtyň içinde 100 müň ýaýydan we 100 müň atly esgerden düzülen ägirt uly mali goşunyny toplapdyr.

Eýeleýän ýerleri we harby güýji bilen Mansa Musanyň garşysyna çykyp biljek ýeke-täk güýç mongollardy. Geografik şertleri we ykdysady taýdan kuwwatyny göz öňüne tutanyňda, eger Musa mongollar bilen uruşsa, ýeňiş gazanyp biljegine şek-şübhe ýokdy.

Mansa Musanyň ümmülmез territoriýany tutup ýatan imperiýasy göz gamaşdyryardy. Ol Afrikanyň ýerasty magdanlaryny çykaryp, ýurduna bolçulyk we baýlyk eçildi. Mali halky oňa «Magdanlaryň hojaýyny» diýmäge başlapdyr.

Mansa Musa basyp alan ýerlerini eksplutaturlemän, gaýtam tersine, abadanlaşdyryardy, baýadýardy.

Sebitleri welaýatlara bölüşdiren Musa her welaýata mynasyp işbaşarjaň häkimleri belläpdir. Muny edende-de garamagyndaky ýerli halkyň talaplaryna we gymmatlyklaryna üns beripdir, mümkün boldugyndan häkimlerini ýerli halkyň arasyndan saýlap-seçip alypdyr.

Yslam dinine jany-teni bilen uýýan Mansa Musa Afrikada on müňlerçe adamyň öz meýline musulmançylygy saýlap almagyna sebäp bolupdyr. Elbetde, munda arap söwdagärlerine berilen

ýeňillikleriňem ullaňan täsiri az bolmandyr. Mali topraklaryna kowçum-kowçum bolup gelen arap söwdagärleri we syýahatçylar sebitiň dini taýdan geçiren öwrülişiginde uly rol oýnapdyr. Halkynyň yslamyýeti oňyn kabul edendigini gören Musa Timbuk şäherinde deňi-taýy bolmadyk metjidiň gurulmagyny buýrupdyr. Netije hakykatdanam ajaýyp bolupdyr. 1327-nji ýylda gurlup gutarylan Djinguereber (Jenne) metjidiniň owadanlygy ýaly owadan metjit Afrikada bolmandyr. Mansa Musa Afrikanyň ähli estetiki düşünjesiniň «Jingereber» metjidine siňdirilmegini gazanypdy.

Mansa Musa munuň bilenem çäklenmän, astronomiya, medisina, inženerçilik ugrünäda işler alyp barýan ýokary okuw jaýlaryny gurupdyr. Gysga wagtyň içinde yslam dünýäsinden köp sanly meşhur işan-mollalar we alymlar kowçum-kowçum bolup, Malä gelmäge başlapdyr. Musa ýurduna gelen biri-birinden wajyp bu şahslaryň gymmatbahaly sowgatlardan ýüküni ýetirip, erkin şertlerde işlemegini ýola goýupdyr. Yslam dünýäsindäki ylym adamlaryna bular ýaly jomart çemeleşjek ýene bir kişi Stambul fatihi Soltan Mämmet II-di.

• **Mekgä guralan uly ýolagylyk**

Yslamyýete yhlas bilen ýapyşan Mansa Musa Malide esaslandyran beýik imperiýasy bilen Afrika asudalyk we bereket getiripdir. Mundan soň ol Mekge-Medinä gidip, haj parzyny berjaý edip gelmek isläpdir.

Paýlaýan hüşür-zekadynyň özi Karunyň baýlygyndan iki esse köp Mansa Musa Mekgä gidende ýolboýy paýlap giden sadakasyny adamlar asyrlar geçenden soňam ýatlar ýaly etmegi niýetine düwüpdir.

Bu ýolagylyk üçin Mansa Musanyň geňeşdarlary birnäçe ýyla çeken taýýarlyk işlerine başlapdyr. Diňe 100 düýä on müňlerçe külçe altyn ýüklenipdir. Altynlaryň howpsuzlygy üçin 500-e golaý gul berkidilipdir. Paýtagt Niani bilen Mekgäniň arasy baş müň kilometre golaý ýol bar eken. Şonuň üçinem janpenalyk etjek on müňlerçe esgeriň ýany bilen logistik maksatly sansajaksyz baş haýwan we agzyna-burnuna çenli doly daneli

arabalar hökümdara ýoldaşlyk edipdir. Mansa Musa garamagyndaky adamlaryň hemmesine eýran ýüpeginden tikilen altyn nagyşly ýörite eşikler taýýarladypdyr.

• **Birinji duralga Kair**

Taryhyň gören iň uly haj kerweniniň birinji duralgasy Müsür boldy. Piramidalaryň eteginde çadır diken Mansa Musanyň kerweniniň bir ýere jemlenmegini üçin tegelek sekiz aý gerek bolupdyr.

Musanyň düşläp geçmek üçin säginen Kair şäheriniň ykdysadyýeti uruşlardan we gurakçylykdan ýaňa ýitip-ýok bolup gitmeginiň gyrasyna gelen wagty malili zyýaratçylar ýurda aýak basanda gaýtadan silkinipdir.

Müsüriň sultany el-Nasyr Mansa Musa ýurtdan çykýanca, Müsüriň patyşasy ýaly hereket edipdir, emma müsürlı taryhcylaryň aýtmagyna görä, Mansa Musa el-Nasyryň huzurynda onuň aýagyny däl-de, elini ogşandygy üçin az wagtlyk diplomatiki dartgynlylyk bolup geçipdir.

Ýogsam bolmasa, Mansa Musa birinji duşuşygynда el-Nasyra 50 müň dinar eçilipdirem. Elbetde, diňe Musa däl, onuň aýaly melike Inari Kunate-de göz gamaşdyryjy owadanlygy we özüne çekijiliği bilen bütin Müsüriň akyl-huşuny başyndan uçurypdyr. Meşhur arap taryhcysy Makrizi Musany şeýle suratlandyrypdyr: «Kofereňk saçly, hoş ýüzli, polat ýaly berk bedenli ýaş ýigiti. Kim onuň ýanyна barsa, sowgat-serpaý bilen baranyň akylyny başyndan alardy».

Arap taryhcylarynyň aýdýan ýene bir täsin ýagdaýy bar. Kairliler Mansa Musanyň ýany bilen gelenlere haýsydyr bir harydy yüz esse gymmada satmaga şeýle bir öwrenişipdi welin, malililer gidenden soň ynjalan müsür ykdysadyýeti nyrh maklerleri sebäpli az wagtyň içinde gaýtadan düýpli bankrota batypdyr.

• **Soňky duralga Mekge**

Mansa Musa Kairden çykandan soň Mekgä ýetmek üçin çöli kesip geçipdir. Patyşanyň ýany bilen alyp gaýdan hazynalarynyň

owazasy bütin dünýä dolupdyr.

Elbetde, bu ýagdaý onlarça garakçy toparlarynyň onuň geçýän ýoluny garawullap oturmagyna sebäp bolupdyr. Garakçylaryň çozuşlarynda birnäçe esgeri wepat bolan Mansa Musa geňeşdarlarynyň beren maslahatlaryny diňlemän, yza dolanmakdan yüz öwrüp, Mekgä sary hereket etmegini dowam etdiripdir.

Mansa Musa

Mekgä baryp ýetende, dünýäniň çar künjünden gelen musulmanlar Mansa Musany görjek bolup şäheriň derwezeleriniň agzyna üýşüpdir.

Üç aýa golaý wagt Mekgede ýaşap, ybadat bilen meşgullanan Mansa Musa ýurduna gaýdyp barmak üçin gelen ýoly bilen yzyna öwrülipdir.

Ol Kaire gelende, garaşmadyk krizisi bilen ýüzbe-ýüz bolupdyr. Musa bärden gitmäňkä Kairi altyna gark edipdi, emma altynyň aşa köplüğü we nyrlarylaryň keýgiň şahyna çykmagy taryhda görlüp- eşdilmedik baýlyk krizisini döredipdir.

Mansa Musa Soltan Nasyryň haýyşy bilen Kairdäki altynlary ýokary göterimine söwdagärlerden alypdyr. Şeýtmek bilen Kairiň ykdysadyýeti hemä ertirini kepillige alypdyr, hemem bular ýaly köp altynyň bazarda emele getiren deňagramsyzlygy aradan

aýrylypdyr.

Mansa Musa ýolagçylygy ýewropalylaryň ünsüni çekipdir we olaryň Günbatar Afrikanyň baýlyklaryna bolan gyzyklanmalaryny artdyrypdyr. Ilkinji nobatda nemes, italýan, ispan kartaçylary Mansa Musanyň baýlygynyň mukdaryny anyklamak üçin Mali boýunça ençeme ýyllap barlag işlerini geçiripdir.

Jöhit kartografy Awraam Kreskesiň düzen tebigy baýlyklar boýunça mali kartalary ýakyn wagtda başlajak ýewropa basybalyjyligynyň we kolonializminiň binýadyny tutdy. Ýewropalylar gün geçdigisaýy güýçlenip barýan Osmanly döwletiniň hötdesinden gelip bilmejekdiklerine düşünenlerinden soñ ümzüklerini Afrika öwürip, materigin tebigy baýlyklaryny talamak üçin biri-birlerine bilen ýaryşa girdiler. Üstesine diňe Afrikanyň tebigy baýlyklaryny talamak bilenem çäklenmän, hut adamlaryny-da ogurlap we gul edip, dünýäniň dürli ýerinde satlyga çykarypdylar.

• **Ibn Battutanyň we Mansa Musanyň duşuşygy**

Meşhur arap syáhatçysy Ibn Battuta Maliniň beýik hökümdaryny görmek üçin kösgüne çenli ýol söküp gelipdir. Mansa Musa tarapyndan myhmansöýüjilik bilen garşylanın Battuta şaýat bolan gorkunç wakasyny şeýle beýan edipdir:

«*Biz köşkdekäk şazada Mansa Süleyman (Musanyň ogly) musulman däl we uýat ýerleri doly açyk adamhorlary kösgünde kabul edip bir zatlar gürleşdi. Ol adamlaryň gulagynda ýarymaý şekilli ullağan gulakhalkalar bardy. (Olar magdanlaryndan Musa patyşanyň kösgünde külçe-külçe altynlary paç hökmünde getirýän adamlardy).*

Musa patyşa bu adamhorlara çäksiz myhmansöýüjilik bilen hormat-sylag edip, olar bilen bile oturyp-turuşýardy. Beren altynlarynyň deregine bezemen eşik geýinen garaýagyz aýaly adamhorlar toparyna getirildi. Olar aýaly duran ýerinde bölekläp iýenlerinden soñ ellerine we ýüzlerine çyrşalan gan bilen hökümdara minnetdarlyklaryny bildirdiler. Yanymdakylar munuň her gezekki köşk saparynda bolýan däpdigini aýtdylar». (Ibn Battuta, «Travels in Asia and Africa» 1325-1354, tr. and

ed. H.A.R. Gibb (London: Broadway House, 1929).

Battutany birahat eden ýene bir ýagdaýam aýal-gyzlaryň ýalaňaçlygy bolupdyr:

«Bu ýerdäki iň erbet däpleriň birem hyzmatkärleriň, gynaklaryň we ýaş gyzlaryň ýalaňaç gezmekleridi. Uýat ýerlerine çenli görnüp duran bu aýallar başyna hyna meňzeş kül sepinerdiler.

Ýene bir erbet edim-gylymlarynyň birem at, eşek, it etini iýmäge çekinmeýänlikleridi».

(Agzalan çeşmä seret).

kitapcy.ru

Ibn Battuta

Mansa Musa 1337-nji ýylda 57 ýaşynda aradan çykypdyr, onuň ýerine ogly Mansa Süleýman geçenem bolsa, Mali öñki gülläp ösusini dowam etdirip bilmändir we beýik hökümdar Mansa Musanyň beýik imperiýasy taryh arenasyndan çekilipdir.

Soňky geçirilen barlaglar Mansa Musanyň baýlygy häzirki döwrüň iň baý adamynyňam baýlygyndan dört esse köp bolandygyny görkezýär. Ýöne bu maglumatam onuň diňe anyklap bolan

hazynasynyň gymmaty hasaplananda çykarylan iň bärkije hasap bolmagynda galýar.

- **Ahmet el-Mansur üstünlik gazanyp bildimi?**

Hawa, Ahmet el-Mansur üstünlik gazandy. Timbuktuda, Jennede we Songaýyň paýtagty Gaoda taryhda seýrek gabat gelinýän gyrgynçylyklar bilen Mansa Musanyň ähli maddy mirasyny talap, ispanlar bilen paýlaşdy.

Ahmet el-Mansur bu baýlyk arkaly Osmanlydan bölünip, garaşsyzlygyny alyp bildi. Onuň 1603-nji ýylда aradan çykmagyndan soň patışalygy ogullarynyň arasynda haosa iterilenden soň Ahmet el-Mansuryň ham-çam bolan günbatarlylarynyň sebiti basyp almagynyň öňüni ýene Osmanly alypdy. Beýleki bir ýandan günbatarlylar eýýäm Afrikanyň jümmüşlerindäki baýlygyň we adam ganynyň ysyny Ahmet el-Mansur sebäpli alyp ýetişipdi. Bolup geçen şu wakalardan soň kolonizatorlary Afrikadan daşda saklamak onçakly mümkün hem bolmady.

Mehmet MAZLUM ÇELIK.

@MMazlumcel
celikmehmedmazlum@gmail.com

Anna, 26.07.2024 ý. Taryhy makalalar